

Maarten 't Hart: neutuchající inspirace - II.

Na Velký knižní čtvrtek, 14. března 2019, vyšla kniha Osud tažných ptáků nizozemského spisovatele Maartena 't Harta. Doslov ke knize se do překladu nevešel, literární.cz ale dostalo exkluzivní povolení tento text Lukáše Vítka publikovat. Vzhledem k délce vyšel doslov rozdělen na dvě části, níže je část dvě. První část k přečtení zde.

Ještě větší vlnu veřejného zájmu Maarten 't Hart, provodný kritiky přezdívaný „Wolkers v obleku“, vyvolal tím, že se na pověstném knižním bálu v Amsterdamu, na němž tradičně tančí celá holandská i vlámská literární obec, v roce 1991 objevil převlečený za ženu. Sama o sobě bizarnost, ovšem korunu jí nasazuje fakt, že televizní štáb autora v dámských šatech nepoznal. Pravou identitu „Martinky“, za níž se 't Hart před zraky kamer na ples vypravil, odhalila až o pět jedenácté partnerka spisovatele Harryho Mulische. Ovšem nešlo jen o laciný teatrální trik ve snaze přitáhnout mediální pozornost. Autor, který léta jako ctihodný profesor přednášel na univerzitě v Leidenu nauku o chování zvířat, se poprvé za ženu převlekl roku 1967, veřejný coming-out přišel ve zmíněných devadesátých letech, s nimiž se také jeho transvestitické období uzavřelo. 't Hart k tomuto kroku do „normálu“ prakticky podotkl, že mu fintní zabere příliš času. Záliba v estetice ženské módy mu však zůstala. Sám toto kontroverzní období v reakci na etné dotazy zdůvodňuje specifickým vztahem k opačnému pohlaví (vzpomejme v *Ptácích* na Martu a doplme, že 't Hart si nyní ve stáří pochvaluje nabytou imunitu vůči zamilovanosti): úkon převlečení se za ženu ho osvobozuje od bodavé touhy po jiných ženách. Někdo dilema touhy řeší radikálně transvestitismem, jiný jako básník J. H. Krchovský, abychom sáhli do české kultury, přiklonem k buddhismu. Umřici byli odjakživa na štíru s množáckými zvyklostmi a ustrašeneckým opatrnictvím. Nutno podotknout, že 't Hart žije již padesát let v monogamním bezdětném manželském svazku s indoložkou Hanneke van den Muyzenbergovou, kterou pojal za choť v r. 1967.

Ve vztahu k písemnictvím k tomu autor poznamenává: „V nizozemské literatuře (...) jsou ženy vždy snadno dosažitelné, celou dobu bří o sex. Ve skutečnosti jsou ženy nedosažitelné. To mě obzvlášť zajímá. Proto je toto nevyhnutelné i téma mých knih.“ Doplme třeba již zmíněného času *zásnub*, originálně obmýšlujícího motiv milostného trojúhelníku, v němž 't Hart tak, jak je u něho zvykem, v první osobě pozoruhodně líčí zákruty vztahů přátelských i milostných, aniž by přitom upadl do sentimentality. V přátelství hlavního hrdiny-vypravěče s Jourim (tedy Jurajem), obou nadaných studentů, funguje tajemný princip nevysloveného doporučení, co se výběru kamarádek a později partnerek týče. V jeho důsledku Jouri protagonistovi jednu po druhé přebírá jeho potenciální i reálné přítelkyně, sám však není schopen zamilovat se do ženy, kterou mu jeho přítel neoznačí svým zájmem. Což vede i k druhému paradoxu: ženy si s protagonistou něco začínají právě proto, aby na sebe upoutaly Jouriho pozornost. Přátelství obou kamarádů tak neustále osciluje mezi loajalitou a žárlivostí. Napřít se dá krájet.

Maarten 't Hart začal systematicky psát v roce 1968 během povinné vojenské služby, kterou ovšem vykonával v lékařské laboratoři v Rijswijku, takřka z dlouhé chvíle, aby naplnil své duševní krédo. Než publikoval by jedinou větu, měl v roce 1971 (díky kalvínské disciplíně) na papíře hned tři romány: *Kameny pro kalouse ušatého* (*Stenen voor een ransuil*, 1971), *Měl jsem druhá ve zbrani* (*Ik had een wapenbroeder*, 1973) a *Ptáky* jako vrchol tohoto trojlístku, který však vyšel tiskem až v roce 1978. První román o silně reformovaném muži vyrovnávajícím se se striktní výchovou i homosexualitou získal estetné uznání v literární ceně pro debutanty. Právě to autorovi dodalo odvalu vypravit se do nakladatelského světa a povzbudilo ho v dalším tvůrčím úsilí. Nakladatelství dalo prvotně zelenou. Autor však vyhráno neměl, protože zveřejnění druhého románu nepřineslo kýžený úspěch a nakladatelství odmítalo vydat román další. *Ptáci* tak museli čekat dalších pět let, než nastane jejich čas. Začíná se jakési mezidobí, kdy 't Hart nečeká s rukama v klíně, ale zkouší sílu na menších prozaických útvarech, doba pokusů a čekání. Ale také životních změn. 't Hart je v té době již vědeckým asistentem na univerzitě v Leidenu, kde se spřátelí s jiným nadaným spisovatelem, budoucím věhlasným povídkářem Maartenem Biesheuvelem (*1939). Oba se podporují, ale také přehánějí. 't Hart si žárlivě všimá, že Biesheuvel v bytě u rušné ulice žaruje z psacího stroje jeden příběh za druhým, aniž by je hledal, přepisoval. Biesheuvel své fantastické povídky záhy shrnuté do úspěšného souboru *In de bovenkooi* (*Na horní palandě*, 1972) „nepřesal, on je vyukával“. (Hle, jakého rozdílného hodnocení může od dob Capoteho a Kerouaca nabývat rozlišení „writing“ a „typing“!) Biesheuvelovu titulu se dostalo nadšeného přijetí, kdežto o 't Hartově debutovém textu recenzenti mlčeli. Určitou satisfakci pro mladšího z Maartenů znamenal rok 1974, kdy za povídkový soubor *Zbožný lid* (*Het vrome volk*) získal Multatuliho literární cenu. Následuje další povídková sbírka a hojně četná studie o krysách později přeložená do angličtiny.

Pak přichází *annus mirabilis* – rok 1978, který byl pro 't Harta vskutku záračný. Nejenže získal doktorát, ale *Ptáci* mu

zajistili opravdový průlom a trvalé místo v kánonu světové literatury. Než se budeme vnovat autorovy další tvorby, podívejme se nejdříve na genezi *Pták*. První verzi románu autor vrhl na papír za pouhý měsíc v mrazivém lednu roku 1971, kdy se jeho žena Hanneke vypravila na měsíční cestu do Indie a jeho obklopila naprostá tvrdí samota. Na začátku ho pronásledovala, jak s odstupem vzpomíná, neodbytná představa muže, volně spojená s předchozím románem, muže sedícího osamocen v domě a později bez rozmyšlení pojmenovaného Maarten, aniž by si 't Hart plně uvědomil autobiografické vyznění takto nazvané literární postavy (v autorovy širším příběženstvu bylo nejméně šest Maartenů, on byl pátým přírůstkem toho jména v pořadí). 't Hart sám zprvu s textem nebyl spokojen – zdál se mu neohrabaný, příliš emotivní. Proto ho v oněch letech vtu po vtu, odstavec po odstavci cizeloval, jako by se jednalo o dizertaci. V černém sešitě, který tvořil rukopis budoucího bestselleru, avšak dnes je pokládán za ztracený, příběvalo popisovaných pasáží, a to až do osudného roku 1978, kdy ho na psacím stroji ještě jednou naposledy popsal i se všemi změnami, a dokonce některé pasáže seškrtal (genetika měla hrát v románu vedlejší roli). Autor vyznává, že ono emocionální nasazení, s jakým byla napsána původní verze, bylo natolik mocné, že ho i později strhávalo a neumožňovalo mu úplný odstup od látky, rozestup mezi pisatelem a napsaným, nutný pro nezájatou jasnozřetelnost. *Ptáci* měli úspěch a autor doručil jeden exemplář i své lásce ze studentských let Marijke Reedijkové, skutečné předloze literární Marty. Kniha byla brzy zfilmována (1981).

Přízeřtená si *Ptáci* vydobyli rychle a záhy byli začleněni mezi školní četbu. Na vstup do kompendií literární historie si ale museli počkat. V dobových akademických diskusích, v nichž literární vědci, jež 't Hart peskuje za chybně všestrannou sešlost, vyžadovali po americkém vzoru razantní společenskou kritiku „pouličního ruchu“, si psychologické texty o značně individuálních hrdiněch jen složitě hledaly cestu. 't Hart byl spolu s literátem Oekem de Jongem (*1952) srovnáván s americkým satirickým prozaikem Josephem Hellerem, Kurtem Vonnegutem a Johnem Irvingem, kdy nizozemské straně těchto pomyslných vah ('t Hartovi, de Jongovi) byl vyřčen nedostatek společenské angažovanosti. ('t Hart: „Nikdy se nezabývám takovými věcmi, jako vládou a správou, organizací a politikou.“) Až v nedávné době se *Ptáci* dočkali akademické rehabilitace díky mysticizujícímu pojetí přírody a zakotvenosti v místním prostředí. A navíc, nenaplnila za tu dobu požadavek „pouličního ruchu“ jiná díla, kupříkladu kronika nizozemské společnosti *Bonita Avenue* Petera Buwaldy (česky 2013), v níž úpadku rodiny z vysoké společnosti dominuje univerzitní rektor.

Mohlo by se zdát, že finančně zajištěný spisovatel usne na vavřínech. Opak je pravdou. Bezprostředně poté následoval 't Hart v nejautobiografičtější text – „román o otci“ *Pohřební zřizenci* (1979), který autor zřejmě pro neskrývané emocionální angažmá považuje po *Ptácích* za svůj druhý nejlepší. Líčí v něm svého otce vykonávající vedle tradičního povolání zahradníka–pěstitele i méně konvenční profesi hrobaře (malým Maartenem obdivovanou, ovšem společensky na úrovni popeláře). Otcovy vitality a energičnosti – jeho pohledu „uhraňivých zelených oří“ se bojí všichni zuřiví psi a v minulosti se před nimi rozklepal i ne jeden nacistický okupant – se do cesty postaví rakovina ohlašující svůj příchod bolestmi žaludku. Aby vypravěč, autorovo alter ego, otce nezbavil šance s nemocí bojovat a radovat se ze zbývajících kousků života, zatají mu hrozivou diagnózu. Téma tedy obdivnou počtu in memoriam založenou na smutném faktu blížící se smrti, ale i vypravěčova muživého mlčení.

K této době též patří smršť článků a recenzí, jimiž se 't Hart profiloval jako obávaný polemik i poučený kritik. Přestože zejména v raných textech najdeme pro jejich lineárnost více vědce než umělce, nelze 't Hartovy esejistice obecně upřít vlastní, od nikoho neodpozorovaný postoj stavějící na poznacích biologa i seštlého kritika. A také přesnost exaktního vědce chrání 't Harta (a ještě více řtenáře) před vágním recenzentským žargonem. Pro 't Harta je též charakteristické, že se jako citlivý řtenář v estetickém soudu plně spoléhá na svůj vlastní osobitý vkus podložený encyklopedickými znalostmi. A právě díky své erudici mohutně přispěl i do diskusí o feminismu. Provokativní esejistická sbírka *Žena neexistuje* (*De vrouw bestaat niet*, 1982) je aktuální i dnes. Z pozdější tvorby uveďme detektivně laděný psychologický román *Korunní svědek* (*De kroongetuige*, 1983), *Hněv celého světa* (*Het woeden der gehele wereld*, 1993, česky 2002), založený na pozadí nevyřešené vraždy spjaté s kolaborantskou historií, kromě *Pták* jediný do češtiny přeložený 't Hartovy román, a ojedinělý historický román *Bouře nad žalmy* (*Het psalmenoproer*, 2006) popisující bouřlivé hudební reformy v protestantské liturgii 18. století.

Mimo náboženství se autorovo vyhraněné „nenávidím a miluji“ uplatňuje i v literatuře (a hudbě), takže lze mluvit bez nadsázky o jím milovaných a nenáviděných autorech. V této souvislosti proslula disputace o roli konvence v literárním řemesle se spisovatelem Fransem Kellendonkem (1951–1990), autorem prvního a dodnes řteného AIDS-románu v nizozemské literatuře *Mystické tělo* (*Mystiek lichaam*, 1990). V této diskuzi 't Hart definuje svou poetiku. Jeho cílem je

především tená?e strhnout, forma i kompozice jsou mu druhotné, literatura je mu „kondenzovaným sebevyjádřením“, kdežto Kellendonkovi, který má blíže k magickému realismu, b?ží více o „zkoumání skrze obrazotvornost“, o chladnou distanci. Jemu (t Hartovi) blízcí auto?i jsou Faulkner, Proust, T. Mann, Fontane, Dickens. Naopak si necení H. Millera, D. H. Lawrence (nepochybn? pro p?ístup k sexualit?), Gombrowicze, Kafky ani Nabokova. Vyzdvihuje lyrickou poezii. Pozoruhodná je v tomto rozhovoru schopnost obou rozdílných autor? odhlédnout od vzájemných animozit a i p?es rozdílný p?ístup ke skute?nosti spolu vést plodný dialog.

N?me?tí kritici charakterizují t Harta jako „zázra?n? staromódního vyprav??e“, který v literatu?e vytvo?il vlastní sv?t rozp?ážený mezi Maassluisem a Leidenem, a obstojí tak i ve srovnání s takovým klasikem, jako je Charles Dickens. P?estože t Hart nikdy nepoložil hlavu na špalek postmodernismu (v jeho díle nenajdeme zcizující ironii ani metanarativní hrátky se ?tená?em), t?žko ho lze vystihnout jako literáta píšícího ryze „postaru“. Inovativní prvky se dají najít v nakládání s ?asem vypráv?ní, kde navazuje na modernistické tendence Marcela Prousta a Williama Faulknera. Kdyby nebyl sv?j, nebyl by ?ten. Ano, je především vyprav??em, vyprav??em osobn? lad?ných p?íbh?, mistrem citlivých vhléd? do intimity soukromí, do specificky prožívaného sv?ta, spisovatelem neztrácejícím kontakt s živou skute?ností, jehož postavy se nikdy nem?ní v roboty. Pro citlivé pozorování vn?jšího i vnit?ního sv?ta se o t Hartovi uvádí, že n?kolik generací Nizozemc? nau?il „vid?t“.

P?es vrozenou plachost, další z mnoha rozpor?, vystupuje pravideln? v médiích, v roce 1993 vedl literární talkshow a roku 2014 oslovil široké nizozemské publikum po?adem o p?stitelství *Maartenova zahrada*. t Hart pat?í mezi um?lce typu Woodyho Allena: ve?ejným vystupováním nejednou vyjad?uje zd?šení nad bídou sv?ta, takže z holokaustu nap?íklad vyvodil d?sledky pro osobní život – bezd?tnost, avšak ve svém (především nedávném) díle leckdy srší radostí a pot?šením ze života. Žije obklopený p?írodou, hudbou i slávou žijícího klasika.